

*APOSTOLSKA VIZITACIJA PULSKE BISKUPIJE
BISKUPA AUGUSTINA VALIERA 1580. GODINE.,
VISITATIO APOSTOLICA DIOCESIS POLENSIS
A.D. MDLXXX, UR. MILENA JOKSIMOVIĆ*

Državni arhiv u Pazinu et al., Pazin/Poreč/Pula, 2023., 861 str.

Apostolske ili biskupske vizitacije postale su obvezne nakon Tridentskog koncila (1545. – 1563.) iako su same crkvene vizitacije kao takve poznate od ranije. Ispunjavajući tu obvezu po naredbi pape Grgura XIII., biskup grada Verone Augustino Valieri (1531. – 1606.) pohodio je Istru i obišao ju okružen svitom klera, suispitivača i bilježnika, čija je zapažanja i zaključke objedinio u jedan izvještaj. O opsegu rada i količini informacija ne svjedoči samo broj stranica izdanja ove pozicije nego i činjenica da je to samo dio Valierijeve vizitacije, koja je obuhvatila i ostale istarske biskupije i donijela nevjerojatno mnogo podataka o novovjekovnoj Istri. Sukladno zaključcima Tridentskog koncila glavni cilj svake vizitacije bio je ustvrditi poštovanje odredaba koncila i posljedično iskorjenjivanje svega što je koncilu protivno. Posebna pozornost posvećivala se i najmanjim tragovima heretičkog, posebice protestantsko-luteranskog naučavanja, kao i svim javnim grešnicima, javno zavađenima i onima koji nisu redovito primali sakramente, kao i općemu moralnom ponašanju. U svakom su gradu na zaključku vizitacije ostavljene smjernice koje bi poboljšale crkveni život danog kraja. Vizitator se u svom istraživanju nije ograničio samo na crkvene prilike, iako one zauzimaju najviše prostora, nego i na socijalne, etničke, ekonomske i ostale vidove suživota crkvene strukture i okoline. Obradi monumentalnog djela veronskog vizitatora posvetila se dr. sc. Milena Joksimović (1979.) koja je, kao što i iziskuje obrada latinskog i talijanskog teksta, klasična filologinja i iza sebe ima brojne obrade i prijevode tekstova novovjekovnog latinizeta te dobro poznaje latinsku paleografiju. Knjiga je predstavljena u Poreču 17. ožujka 2023. godine u nazočnosti, između ostalih, također i novoimenovanog porečko-pulskog biskupa Ivana Štironje. Na predstavljanju knjige istaknuto je kako je ova knjiga tek prva u nizu obrade vizitacija biskupa Valierija, koji je vizitirao cijelu mletačku

Istru i dalmatinsko priobalje, a najavljena je obrada i izdanje izvještaja o Porečkoj biskupiji. U sklopu serije *Povijesno-crkveni spomenici Istre* nakladnik ove pozicije je Državni arhiv u Pazinu u suradnji s Porečko-pulskom biskupijom, Istarskom županijom i Arheološkim muzejom Istre, a glavni urednik djela je dr. sc. Elvis Orbanić.

Nakon „Riječi izdavača“ (str. 6–9) i „Uvodnih napomena“ (str. 10–25) slijedi poglavlje „Vizitacije Pulske biskupije“ s potpoglavljem „Mjesta i nadnevcii“ (str. 28–36), gdje je i kartografski prikazano u kojim je danima i kojom rutom biskup Aogostino Valieri pohodio mletački dio Pulske biskupije, a nažalost, u austrijski dio, koji je obuhvaćao Rijeku, istočnu Istru i Liburniju, nije mogao pristupiti iz političkih razloga.

Poglavlje „Rukopisna svjedočanstva“ (str. 36–97) uvodi čitatelja u problematiku dvaju rukopisa vizitacije, koji su prigodno nazvani veronski izvornik i vatikanski čistopis. Rukopisi nisu kontradiktorni, nego veronski rukopis sadrži veći broj isprava i zapisa koje vatikanska Kongregacija iz nekog razloga nije smatrala uputnim uključiti u završnu verziju izvještaja vizitacije, koju pak nazivamo vatikanski čistopis. U poglavlju su opisani izvori, uspoređen sadržaj i prikazane razlike obaju rukopisa. Za ovo izdanje obrađen je vatikanski tekst s istaknutim mjestima gdje dolazi do odstupanja vatikanskog čistopisa od veronskog izvornika.

Centralno poglavlje „Vizitacija pulske biskupije prijepis i prijevod“ (str. 107–601) donosi sâm tekst vizitacije s urednom folijacijom originalnog teksta na rubnici. Cijelost izdanja pisana je dvojezično tako da stranice sadrže na jednoj strani latinski izvornik, a na drugoj strani dva stupca s hrvatskim i talijanskim prijevodom, kako bi se na taj način olakšalo istraživanje istarske prošlosti onima koji ne poznaju hrvatski jezik, što ovu publikaciju čini dostupnijom većem broju istraživača. Vizitacija počinje 9. siječnja 1580. u Vodnjanu.

Biskupa vizitatora u Vodnjanu dočekuje mjesni, u ovom slučaju pulski biskup Matteo Barbabianca, koji ga uvodi u grad i po ustaljenom obrascu pohoda počinje vizitacija tijekom koje se razgovara sa svećenicima i ponekim laicima, posebno ako imaju kakve pritužbe ili su vizitatorima zanimljivi iz drugih razloga. Rješavaju se tekući sporovi, ispituje se i detaljno bilježi stanje, a slika vjerskog života nadopunjuje se ekonomskim podacima koji se konsekventno provjeravaju otkrivajući mentalitet, običaje i shvaćanja ljudi druge polovice 16. stoljeća u Istri. Vizitator utemeljuje bratovštine s karitativnim naglaskom, pregledava samostane, opisuje kaptole i utemeljuje sjemenište ostavljajući pri tom odgovarajuće upute i smjernice. Posebnu vrijednost imaju detaljno popisane i opisane crkve,

kao i osobe svećenika i laika, njihova dob i zanimanje. Sve to zajedno čini izuzetno zanimljiv mozaik informacija, koji zorno približava prilike tog doba dajući ovom izvoru veliku važnost za buduća istraživanja. Nakon Pule Agostino Valieri odlazi u Mutvoran, Labin i Barban. Pri tome opisuje i crkve, kapele te mjesta koja se nalaze u okolici, uz razne druge objekte koje je vjerojatno pohodio netko iz njegove pratnje. Sâm biskup jaše na konju, što mu omogućava brzo putovanje i vizitaciju može zaključiti već 22. siječnja, dakle 13 dana nakon njezina početka. Mnoštvo podataka koje donosi odraz su stanja društva tog prostora i vremena, a zahvaljujući tomu što sadrži, ali i nadilazi religioznu tematiku, izvještaj također daje i iznenađujuće konkretan uvid u svakodnevni život. Odredbe davne vizitacije osjećaju se i danas, tako vizitator nesjedinjenima, tj. pravoslavnim Grcima u Puli daruje crkvu koju pravoslavna zajednica uživa do danas. U „Dodatku“ (str. 601–663) su dostupni tekstovi koji se nalaze u veronskom rukopisu, a izostaju u vatikanskom čistopisu. Tako, između ostalog, nalazimo i izvještaje o gradu Rijeci iako sâm vizitator ni itko iz njegove svite nije bio u Rijeci, nego su riječki arhidakon i župnik pozvani na ispitivanje u Labin. Slijedi rječnik manje poznatih riječi i izraza ili „Glosar“ (str. 665–696) na hrvatskom i u drugom dijelu na talijanskom jeziku. Na kraju knjige nalazimo vrijedan „Prozopografski vodič“ (str. 679–799), koji abecednim redom opisuje sve osobe koje nastupaju u rukopisu približavajući tako njihovu ulogu, čime olakšava praćenje i razumijevanje teksta. Slijedi literatura i sadržaj ili kazalo koji ima istaknutu folijaciju, a ne paginaciju. Istraživanje djela slijedom folijacije vrlo je profesionalno, ali i kompliciranije. Obilju podataka pristupilo se vrlo znanstveno, u čemu je udio imao i znanstveni savjet u sastavu: prof. dr. sc. Anđela Frančić, mr. sc. Ilija Jakovljević, mr. sc. Jakov Jelinčić, prof. dr. sc. Ivan Jurković, dr. sc. Kristijan Kuhar, dr. sc. Marino Manin, dr. sc. Marko Medved, dr. sc. Milan Mihaljević, dr. sc. Petar Popović, dr. sc. Damir Tulić i prof. dr. sc. Tulio Vorano. Stoga nijedan radoznali čitatelj neće biti razočaran posvetivši se lekturi ovoga monumentalnog djela.

Vito Spetić